

DIE „SEUNS VAN GOD” IN GEN. 6:1-4

Gedurende die afgelope aantal jare het ’n groep professore en predikante van die drie Afrikaanse Kerke vir die eerste keer in die geskiedenis van ons land saam gewerk aan ’n Bybel met verklarende aantekeninge wat bedoel is om die Afrikaanssprekende Bybelleser ’n middel vir Bybelstudie in die hand te gee. Soos dit van vakmanne verwag kan word, is vanuit die grondteks gewerk. Dit kon voorsien word dat daar op verskeie plekke tussen medewerkers en ook lede van die redaksie verskil van opvatting oor die interpretasie van sekere tekste sou bestaan.

Aangesien die lede van die redaksie van die standpunt uitgegaan het dat terwille van die gemeenskaplike taak die groots moontlike mate van samewerking verkry en behou moet word, sou dit nie die plek gewees het om in ’n vergadering van die redaksie die saak vir een of ander interpretasie waaroor daar groot verskil bestaan te probeer uitmaak nie, maar is pogings aangewend om mekaar te vind deur woorde of sinne te skrap of anders to formuleer, of deur verskillende opvattinge sonder kommentaar naas mekaar te stel. Dit is hoogs waarskynlik dat individuele skrywers hulle vertolkings van verskeie tekste anders sou geformuleer het as hulle alleen vir die werk verantwoordelik gewees het. Die verklaring van die moeilike perikoop Gen. 6:1-4 waarin sprake is van die huwelik van die *b^enê hâ’êlôhim* met die *b^enôt hâ’âdâm*, is een waarin daar deur die eeue verskil van vertolking bestaan het. Dit blyk reeds wanneer ’n mens ’n werk soos die Synopsis van Matthew Poole wat in 1712 uitgegee is, by sy verklaring van Gen. 6:1-4 naslaan.¹ Ek meen dat die Ou-Testamentiese Werkgemeenskap die geleentheid bied om sulke probleme op ’n hoë vlak te bespreek ten einde groter duidelikheid daaroor te verkry.

Die bedoeling van hierdie artikel is dus nie soseer om ’n nuwe oplossing by die wat reeds voorgestel is te voeg nie, maar om ’n oorsig van die vraagstuk en die voorgestelde verklarings te kry, die betekenis van die uitdrukking *b^enê hâ’êlôhim* elders in die Ou Testament en in buite-Bybelse tekste na te gaan, en ook vas te stel hoe die resultate ons begrip van die perikoop beïnvloed.

Hoewel daar verskeie moeilikhede in verband met die vertaling van die grondteks bestaan, draai die grootste vraagstuk om die vertolking en vertaling van die uitdrukking *b^enê hâ’êlôhim* wat in die Afrikaanse vertaling met „Seuns van God” weergegee word, en wat twee keer in die perikoop, naamlik in v.v. 2 en 4, voorkom.

In die geskiedenis van die uitleg van hierdie perikoop kan die verskillende vertolkings van *b^enê hâ’êlôhim* na twee gereduseer word, naamlik dat die uitdrukking betrekking het op bomenslike wesens van een of ander soort, of dat dit verwys na een of ander groep menslike wesens. In hierdie opsomming van die verskillende standpunte maak ek gebruik van die artikel van M. D. Cassuto in die kostelike *Ensklopedia migrâ’it* wat in Israel gepubliseer word. Die oudste vertolkings soos dit uit die Apokriewe boeke, sommige manuskripte van die Septuagint, en sommige

'aggādōt en midrāšim blyk, is dat onder *b^ené hā'ēlōhim* engele verstaan moet word. Cassuto self neem die standpunt in dat *b^ené hā'ēlōhim* sien op engele, maar dan op laer engele soos die bose geeste of engele van die verderf in Deut. 32:17 en Ps. 106:37. Aangesien daar na aanleiding van hierdie perikoop, verhale ontstaan het oor engele wat uit die hemel gewerp is, gedagtes wat vir die Jode onaanvaarbaar was, was sommige van die ou Joodse vertolkers uit hierdie dogmatiese oorweginge, geneig om die *b^ené hā'ēlōhim* as mense te verklaar en wel as seuns van die grotes, *bnj rbrbjj'* in die taal van die Targoem, of seuns van die regters *bnj djjnjj'* volgens Rabbi Šimeon ben Joḥai in B^erēšīt Rabba en ook volgens Symmachus en 'n anonieme Griekse vertaling. Volgens hierdie opvatting word die „dogters van die mense”, *benōt hā'ādām*, dan beskou as die vroue wat 'n laer posisie in die samelewing beklee. 'n Ander variasie van die opvatting (dat die *b^ené hā'ēlōhim* op mense betrekking het) wat in die Christelike Kerk ingang gevind het, is dié dat die uitdrukking die gelowige regverdige seuns van Set, op die oog het, terwyl die *b^enōt hā'ādām* dan die sondige dogters van Kain sou wees. Selfs onder diegene wat die teenstelling tussen die *b^ené hā'ēlōhim* en die *b^enōt hā'ādām* as 'n teenstelling tussen regverdigheid en sondigheid vertolk, is daar verskille. Daar is diegene wat meen dat onder die *b^ené hā'ēlōhim* juis die seuns van Kain bedoel word.

Daar is in die loop van die eeue ook ander vertolkings in dieselfde rigting waarvan Cassuto twee by name noem naamlik die van Jakob wat *b^ené hā'ēlōhim* as 'n meervoud van 'iš *hā'ēlōhim* beskou en dié van Closen wat meen dat *b^ené hā'ēlōhim* maar net die algemene betekenis van „manne” het, en *b^enōt hā'ādām* dan in teenstelling daarmee „vroue”.

Daar is egter genoeg aangehaal om aan te toon dat daar deur die eeue onsekerheid en verskil van opvatting bestaan het. Dit is ook duidelik dat die verskillende vertolkings eintlik neerkom op die twee hoofgedagtes wat hierbo genoem is.

Die argumente ten gunste van die opvatting dat *b^ené hā'ēlōhim* op mense betrekking het, is volgens die professor in Sistematiese Teologie van die Westminster Teologiese Seminarie in Philadelphia, prof. John Murray, hoofsaaklik die volgende:²

(1) Daar is geen rede waarom *hā'ādām* in Gen. 6:1 nie in 'n wyer betekenis gebruik word en *b^enōt hā'ādām* in 'n enger betekenis om 'n onderdeel van die mensheid aan te dui nie. In albei verse word laasgenoemde uitdrukking in teenstelling met *b^ené hā'ēlōhim* gebruik in die sin wat later uiteengesit sal word. Dit is nie nodig om aan te neem dat, omdat *b^ené hā'ēlōhim* van die *b^enōt hā'ādām* onderskei word, eersgenoemde nie aan die mensheid kan behoort nie. Hulle mag mense wees, maar is *b^ené hā'ēlōhim* genoem om hulle van ander mense te onderskei wat nie aan die klas behoort wat die *b^enōt hā'ādām* kenmerk nie.

(2) In die verband van die voorafgaande perikoop, word die familie van Set onderskei deur die betekenisvolle opmerking dat binne daardie lyn, „hulle die Naam van die Here begin aanroep” het (Gen. 4:26).

Daar is 'n teenstelling tussen hierdie teken van vroomheid binne die familie van Set en die beskrywing van die familie van Kain soos ons dit in die voorafgaande teksverband vind. Hierdie aanduiding van verskil binne die menslike geslag in terme van die vrees vir en diens van God, word bevestig in die geslagslys van Gen. 5, vgl. bv. v. 22 en 24: „Met God gewandel” (Henog) en v. 29: „Dit is hy (Noag) wat ons sal troos oor ons werk en oor die moeitevolle arbeid van ons hande wat voortkom uit die aarde wat die Here vervloek het.” Ons is dus voorbereid vir die onderskeidinge wat binne die menslike geslag gemaak word, juis ten opsigte van die verhouding wat die titel „seuns van God” verwag kan word om aan te dui. Dit is die verwaarlosing van hierdie faktor wat so duidelik verskyn in die twee geslagslyste wat onmiddellik aan Gen. 6:1—3 voorafgaan, wat die argument dat die „seuns van God” op bonatuurlike wesens betrekking moet hê, aanneemlik maak. As die teenstelling van die voorafgaande verhaal in aanmerking geneem word, dan verdwyn hierdie aanneemlikheid. Dit titel „seuns van God” kan heel natuurlik beskou word as nog 'n aanduiding van die onderskeiding wat reeds vasgestel is.

(3) Die perikoop veronderstel dat een of ander swaar sonde deur die betrokke huwelike begaan is. Vers 3 verwys na die oordeel van God daaroor. Dit is betekenisvol dat die oordeel alleen op die mens betrekking het. As die „seuns van God” engele was, dan sou ons een of ander aanduiding verwag van die oordeel wat op hulle voltrek is. Die „seuns van God” het in hierdie wandaad die leiding geneem: hulle het gesien en geneem. As hulle engele was, dan sou die swaarste straf op hulle toegepas gewees het. Maar die verhaal het alleen die oordeel oor mense op die oog. „Toe sê die Here: My Gees sal nie vir ewig in die mens heers nie, omdat hy ook vlees is (of: hy is vlees); maar (of: en) sy dae sal wees honderd-en-twintig jaar.” Om die minste te sê sou 'n mens verwag dat alleen die mensdom in die sonde betrokke sou gewees het.

Verder, as heilige engele hierdie sonde begaan het, dan moet hulle uit hulle heilige toestand geval het, en as hulle geval het dan sou die afskuwelikheid van die sonde baie vererger gewees het. Aangesien dit op die terrein van hierdie wêreld plaasgevind het, sou 'n mens te meer verwag dat die oordeel oor hulle vermeld sou gewees het (vgl. Gen. 3:14,15—oordeel oor die slang).

(4) Daar is nêrens in die Skrif enige aanduiding dat engele of demone tot seksuele funksies in staat is nie. Murray haal in hierdie verband W. H. Green aan: „Sexual relations are nowhere in Scripture attributed to superior beings. There is no suggestion that angels are married or are given in marriage; the contrary is expressly declared (Matt. 22:30—want in die opstanding trou hulle nie en word ook nie in die huwelik uitgegee nie, maar is soos engele van God in die hemel) . . . The whole conception of sexual life as connected with God or angels is absolutely foreign to Hebrew thought, and for that reason cannot be supposed to be countenanced here.” (a.w. bl. 655)

(5) Die sinsnede *lāqah 'iṣṣāh* in v. 2 is die gewone uitdrukking vir die huwelik in die O.T. Dit is nie 'n geskikte uitdrukking vir die geheel abnormale en afskuwelike verhouding wat deur die seksuele verbinding van engele en die vroue van die mensheid teweeggebring word nie. Soos ons later sal sien, is daar in hierdie perikoop geen aanduiding dat die huwelike as sodanig van 'n abnormale of afskuwelike aard was nie. Die sonde was van 'n ander tipe.

(6) Mense word in die O.T. en meer in besonder in die Pentateug (vgl. Ex. 4:22,23; Deut. 14:1; 32:5,6; Ps. 73:15; 82:6; Hosea 1:10; Mal. 1:6) „seuns van God” genoem. Daar is geen rede waarom een of ander deel van die mensheid, of sekere persone weens godsdienstige voorregte of politieke gesag nie hierdie titel sou kry om hulle van ander te onderskei nie.

(7) Die veronderstelling dat die *n^efilim* wat in v. 4 genoem word, die nageslag van hierdie abnormale seksuele verbindings sou wees, en dat hulle bomenslike monsters was omdat hulle die voortbrengsels van engelwesens sou wees, het absoluut geen steun in die teks nie. Die veronderstelling word nie deur die sintaksis ondersteun nie, en die terminologie weerspreek dit definitief. Al wat gesê word, is dat die *n^efilim* op aarde was in die dae toe die „seuns van God” vroue uit die „dogters van die mense” geneem het. En die natuurlike konstruksie is dat hulle reeds op aarde was toe hierdie huwelike plaasgevind het, dat, nadat die nageslag van hierdie huwelike gebore was, die *n^efilim* die rol van vegters gespeel het, en dat hulle lank voor hierdie huwelike en die situasie wat daaruit ontstaan het, dateer. Daar is geen genetiese verband tussen die *n^efilim* en die betrokke huwelike nie. Om daarop aan te dring dat daar wel 'n verband is, doen die reëls van die nugtere eksegesië geweld aan.

Die slotsom wat prof. Murray bereik, is die volgende:

„We must conclude therefore that there is no biblical support for the view that ,the sons of God' were angelic or preternatural beings. The biblical evidence militates against this interpretation and decisively supports the view that the marriages concerned were those between one classification of mankind that could be designated ,sons of God' and another classification that could not be thus designated. The narrative itself points to this discrimination as that between the Sethites and the Cainites, between those who feared the Lord and those who were worldly” (a.w. bl. 247).

Dit is wenslik om hierdie slotsom wat met soveel beslistheid gestel word, verder te ondersoek. Eerstens moet die besware wat teen die opvatting dat *b^enē hā'ēlōhim* bomenslike wesens aandui, behandel word.

(1) In verband met die eerste beswaar, naamlik dat dit nie nodig is om aan te neem dat die teenstelling tussen *b^enē hā'ēlōhim* en *b^enōt hā'ādām* aandui dat eersgenoemde noodwendig bomenslike wesens moet

wees nie, moet daarop gewys word dat op die teenstelling alleen geen beslissende argument vir die een of die ander standpunt gebou kan word nie. Die beswaar kan dus ook nie as 'n argument teen die opvatting dat *b^ené hā'ēlōhim* op bomenslike wesens betrekking het, geld nie.

(2) In verband met die tweede beswaar, dat die *b^ené hā'ēlōhim* in die sondige daad die leiding geneem, en as hulle engele was dan sou hulle die swaarste straf sou moet ondergaan; indien hulle gevalle engele was dan sou die daad nog afskuweliker gewees het en sou 'n mens verwag dat die straf genoem sou gewees het, kan die volgende vrae gestel word: Is dit wel nodig dat die straf vermeld word? Is daar in hierdie perikoop in die geheel enige sprake van straf? Die opvatting dat daar wel van straf sprake is berus op 'n baie onseker vertaling van die moeilike en sover nog nie met sekerheid verklaarde woord *jādōn* in v. 3. Die verklarings wat aan die hand gedoen is, is nie een heeltemal bevredigend nie. Die voorstelle ter ondersteuning van die hipotese dat dit afgelei moet word van 'n *ajin-waw* of *ajin-jōd* stam *dwn* of *djn* stuit teen die vokalisasie met *hōlēm*, en die pogings om dit te verklaar as 'n verkorte imperfektum soos *j'ur* of *jabw'* was nie baie suksesvol nie. Ook die konjektore *jdúm*, *jdúr*, *jlún*, *jkkón* e.d.m. het geen sterk steun geniet nie.³ Vollers wou dit in verband bring met die Akkadies *danānu* = sterk wees, maar dit pas nie in die verband nie.⁴ Cassuto wil dit ook aflei van 'n stam *dnn* wat hy o.a. in verband bring met 'n Arabiese stam *danna* wat in die IVe bystam beteken: oorbly, uithou, en met 'n werkwoord *dnn* oorbly bewaar bly, op 'n bepaalde plek volhard, wat in die Aramees van die Talmoed voorkom. Hierdie betekenis word ook in die ou vertalings soos die LXX, Targoem Onkelos en die Pesjitta weerspieël. Die betekenis van die vers sou dan wees: God sê: my gees, d.w.s. die lewensgees wat Ek in die neus van die mens geblaas het, sal nie vir ewig in die mense bly nie, m.a.w. hulle sal nie onsterflik wees nie. Of hierdie betekenis aanvaar word of nie, is daar in hierdie vers geen sprake van straf nie, ook nie ten opsigte van die mens nie. Daar is geen rede hoegenaamd waarom ons hier van die Skrif moet verwag dat dit iets sal sê wat dit nie aan ons wil sê nie. Wat die navorser homself moet afvra, is: Wat sê die Skrif en hoe kan ek wat daar staan in die lig van al die beskikbare gegewens verklaar, en nie: wat verwag ek dat die Skrif moet sê nie.

(3) Die volgende beswaar is dat daar in die Skrif nêrens enige aanduiding is dat engele of demone tot seksuele funksies in staat is nie. Dit sou in Matt. 22:30 ontken word. Laasgenoemde teks kom ook in Mk. 12:25 voor en met 'n variasie in Lk. 20:35,36: . . . trou nie en word nie in die huwelik uitgegee nie. Want hulle kan ook nie meer sterwe nie, want hulle is soos die engele en is kinders van God, omdat hulle kinders van die opstanding is. Die woorde in Matt. 22:30: Want in die opstanding trou hulle nie en word ook nie in die huwelik uitgegee nie, maar is soos engele van God in die hemel, ontken nie dat engele seksuele funksies kan uitoefen nie. Dit is waarskynlik dat die vreemdheid van die gedagte en die onwilligheid om seksuele funksies aan engele toe te

skrywe, een van die grootste redes is waarom alle moontlike pogings aangewend is om die *b^enē hā' ēlōhīm* as mense te vertolk, aangesien die opvatting dat hulle engele of ander bomenslike wesens sou voorstel nie ooreenkom met ons opvatting van die engele as geestelike wesens nie. Maar in die O.T. word meermale aan bomenslike wesens in hulle verskyningsvorm liggaamlike funksies toegeskrywe. 'n Voorbeeld vind ons in Gen. 18 waar Abraham die drie „manne” wat hom besoek, op 'n feestelike maaltyd trakteer. En as sulke wesens een soort liggaamlike funksie kan vervul, dan lê dit voor die hand dat hulle in staat sou wees om ook ander uit te oefen. Trouens in hoofstuk 19 word van die twee *mal'ākīm* nie alleen gesê dat hulle geëet het nie (v. 3), maar dat die mense van Sodom homoseksuele omgang met hulle wou pleeg (v. 5). Lot het sy gaste beskerm en selfs sy dogters aangebied (v. 6—8). 'n Mens kan wel sê dat hulle die *mal'ākīm* nie as sodanig herken het nie, maar tog was hul voorkomste so dat die inwoners van Sodom gemeen het dat hulle seksuele funksies kon verrig. Dat daar ook elders in die Skrif verwysings na seksuele verhoudinge tussen engele en mense is, blyk ook uit Judas 5—8⁵. V. 6—7 lui in die Afrikaanse vertaling: En die engele wat hul eie beginsel nie bewaar het nie, maar hul eie woning verlaat het, het Hy vir die oordeel van die groot dag met ewige boeie onder die duisternis bewaar; soos Sodom en Gomorra en die stede rondom hulle, wat op dieselfde manier as hierdie mense (Grieks: *toutois*) gehoereer en agter vreemde vlees aan geloop het, as 'n voorbeeld gestel is, terwyl hulle die straf van die ewige vuur ondergaan. Die woord *toutois* in v. 7 wat die Afrikaanse vertaling met „hierdie mense” weergee, kan net op die engele betrekking hê. Dit is duidelik dat die homoseksualiteit van Sodom en Gomorra beskryf word as „agter vreemde vlees” aan loop (*opisō sarkos heteras*), d.w.s. anders as wat die Skepper bedoel het. Dit is presies wat die *b^enē hā' ēlōhīm* gedoen het, naamlik hulle het verbintenisse aangegaan wat God nie veroorloof het nie. Die uitdrukking „hul eie woning verlaat” in v. 6 sien ook op die huweliksverbintenis (vgl. Gen. 2:24—daarom sal die man sy vader en moeder verlaat en sy vrou aankleef). Dit is dus nie korrek om te beweer nie dat: „Sexual relations are nowhere in Scripture attributed to superior beings.” Later sal weer hierop teruggekom word wanneer onderskeid gemaak word tussen verskillende groepe engelwesens.

(4) In verband met Murray se vyfde argument hierbo genoem, is dit heeltemal waar dat *lāqah' iśšāh* 'n gewone term is vir die aangaan van 'n huwelik en dat daar geen verwysing is na geweld of owerspel of enigiets dergeliks nie. Daar is geen rede waarom die uitdrukking nie gebruik kan word vir 'n huwelik tussen bomenslike wesens en mense nie.

(5) In verband met Murray se sewende argument, naamlik die beswaar wat met soveel sterk byvoeglike naamwoorde geformuleer word, dat daar geen genetiese verband tussen die *n^efilīm* en die bogenoemde huwelike bestaan nie, omdat die sintaksis dit nie sou toelaat nie, is, hoewel dit nie gemotiveer word nie, waarskynlik gebaseer op die vertolking van die perfektum *hājū* as 'n plusquamperfektum. Die woorde:

hann^efilim hājú bā'ārēs bajjāmím hāhēm w^egam aḥārē-kēn āšēr jabō'ú b^enē hā'ēlōhím 'ēl-b^enót hā'ādām w^ejāl^edú lāhēm, hēm māh haggibbōrím āšēr mē^eólām 'anšē haššēm word dan vertolk asof die eerste sinsnede soos die omstandigheidsinne in 12:6 en 13:7 sonder innerlike verband met die res van die sin konstateer dat toe die huwelike plaasgevind het, daar *n^efilim* op die aarde was. Die sinsnede is egter g'n omstandigheidsin nie en is nie parallel met 12:6 en 13:7 nie (*w^ehakk^ena^eānī 'āz bā'ārēs; w^ehakk^ena^enī w^ehapp^erīzī 'āz jōšēb bā'ārēs*). Die werkwoord *hājú* moet hier 'n sterker betekenis hê as net „om te wees” wat deur 'n nominale sin uitgedruk kon gewees het. Hoewel *hājāh b^e* baie dikwels in die O.T. in die sin van „aanwesig was op 'n plek” gebruik word,⁶ kan dit ook die betekenis hê „ontstaan” of „geskied in”.⁷ T. Boman⁸ is geneig om groter nadruk te lê op die idee van wording in die werkwoord *hājāh*: „*Hājā* bedeutet reales Werden, und zwar entweder Entstehen oder Übergang von einem realen Zustand zu einem anderen.”⁹ Die betekenis van *hājú* in Gen. 6:4 kan dus wees of: die *n^efilim* het in daardie dae in die land geleef of: hulle het in die land ontstaan. Laasgenoemde pas beter in die verband. Dit blyk ook wanneer ingegaan word op die betekenis van die woord *n^efilim*. Dit word hier met die lidwoord gebruik omdat dit verwys na 'n groep wesens wat aan die lesers bekend was. Dit is 'n woord wat in Ex. 21:22 voorkom en daar vir 'n misgeboorte gebruik word. In Num. 13:33 word dit gebruik vir reuse (die Enakiete, vgl. die LXX: gigantes) wat Koehler verklaar as bomenslike wesens wat uit misgeboortes ontstaan. Dit is meer waarskynlik dat die woord in verband gebring moet word met Eseg. 32:20vv. waar vertel word van die *gibbōrím* in š^eól wat almal deur die swaard geval het, en waar 'n paar keer die werkwoord *nfl* voorkom (v. 20,22,23,24,27). Indien die *n^efilim* van Gen. 6:4 so vertolk kan word, dan kan die sin beteken: (1) In daardie dae het die reuse op die aarde ontstaan, d.w.s. uit die huwelik van die *b^enē hā'ēlōhím* met die *b^enót hā'ādām* of (2) indien *hājú* as „wees” vertolk word: In daardie dae was, d.w.s. voor die vloed, die reuse nog op die aarde, hulle het nog nie na š^eól neergedaal nie; in daardie dae („en daarna”, wat sommige as 'n glos beskou) waarop of toe (*āšēr* is hier betreklike voornaamwoord wat 'n byvoeglike sin inlei) die *b^enē hā'ēlōhím* by die *b^enót hā'ādām* ingegaan en dié vir hulle kinders gebaar het. Laasgenoemde werkwoord is in die imperfektum en het 'n frekwentatiewe betekenis. M.i. dui die teks aan dat die aanwesigheid van die *n^efilim* op die aarde nie los van die genoemde huwelike staan nie. In die vertolking van hierdie vers mag verskillende nuanses moontlik wees, maar dit moet baie duidelik wees dat so 'n besliste uitspraak dat die sintaksis die vertolking van 'n genetiese verband tussen die *n^efilim* nie toelaat nie, nie anders as foutief bestempel kan word nie.

Dit het sover geblyk dat die besware wat Murray opsom teen die vertolking van die *b^enē hā'ēlōhím* as bomenslike wesens nie uit die Skrif self geregverdig kan word nie. Onder die argumente word daar net twee positiewe stelling ter ondersteuning van die opvatting *b^enē*

hā'ēlōhīm = die regverdige of vromes aangevoer, en dit is nou nodig om hulle nader te beskou.

(1) Die eerste vind ons in die tweede argument van Murray soos hierbo uiteengesit. Dit kom kortliks hierop neer: In die voorafgaande hoofstukke word daar binne die menslike geslag onderskeid gemaak tussen die geslag van Set en die van Kain, tussen dié wat die naam van die Here aanroep en met Hom wandel en dié wat van Hom vervreemd is. Die titel „seuns van God” kan dan heel natuurlik beskou word as nog 'n aanduiding van hierdie onderskeid. Met die eerste deel sal almal akkoord gaan, maar met die sprong dat „seuns van God” 'n aanduiding sou wees van die onderskeiding tussen dienaars van God en van God vervreemdes, is nie bewys nie en kan nie sonder meer aanvaar word nie.

(2) Die tweede positiewe stelling kom in die sesde argument van Murray voor. Hier word bewyse aangehaal as sou in die O.T. en in besonder in die Pentateug mense met die uitdrukking „seuns van God” aangedui word. Om as bewyse te dien moet aangetoon kan word dat die uitdrukking *b^enē hā'ēlōhīm* of 'n parallelle term nie alleen vir mense gebruik word nie, maar vir godvresende mense teenoor goddeloses. En dit is volgens my mening nie bewys dat dit in die O.T. die geval is nie. In Ex. 4:22,23 lê die Here Moses in die mond wat hy aan die farao moet sê. O.a. moet hy sê: So spreek die Here; My eersgebore seun is Israel. Hier word die volk Israel die eersgebore seun van Jahwe genoem. Dit is m.i. hier 'n verkiesingsterm en is opsetlik gebruik om die teenstelling in v. 23 te aksentueer: Kyk, Ek sal jou eersgebore seun laat sterwe. Afgesien hiervan kan dit nie as 'n parallel van *b^enē hā'ēlōhīm* beskou word nie. Dieselfde geld vir die uitdrukking *bānīm 'attēm l^ejahwèh 'ēlōhékè*m in Deut. 14:1 wat verklaar word in v. 2: *ki 'am qādōš 'attāh l^ejahwèh 'ēlōhékā*. In Hosea 1:10 word na aanleiding van die seun van Hosea, Lo-Ammi, gesê: en in plaas dat daar aan hulle gesê word: Julle is nie my volk nie—sal aan hulle gesê word: *b^enē 'ēl-ḥāj*. Ook in die lied van Moses word na Jahwe verwys as die vader wat die volk Israel geskape het (Deut. 32:6). En hier is hoegenaamd geen sprake van *b^enē hā'ēlōhīm* wat sou verwys na godvresende mense nie. Intendeel word die volk van ontrou teenoor God beskuldig. Verse 5 en 6 in die Afr. vertaling lui as volg: Hulle het verderflik teen Hom gehandel—die wat sy seuns nie was nie, maar hulle skandvlek—'n verkeerde en verdraaide geslag. Durf julle dit die Here vergelde, o dwase en onwyse volk? Is Hy nie jou Vader wat jou geskape het nie; het Hy jou nie gemaak en jou toeberei nie? Dieselfde geld van Mal. 1:6: As Ek dan 'n Vader is, waar is my eer? In Ps. 73:15 word *dōr bānēkā* wel vir die gemeente van God, vir Israel gebruik in teenstelling met die *r^ešā'im*, maar ook hier word die volk bedoel. Ps. 82:6 wat ook as bewys aangehaal word, het niks met menslike regters te doen soos deur baie aangeneem word nie. Intendeel verwys die vers: *'ānī- 'āmarti 'ēlōhīm attēm ūb^enē 'ēljōn kull^ekè*m na goddelike wesens soos die teenstelling in v. 7 duidelik laat blyk: *'ākēn k^e'ādām t^emūtūn, ūk^e'ahad hassārim tippōlū*.

Die resultaat wat ons in die ondersoek van die tekste wat aangehaal word, bereik het, is dat daar wel in die O.T. van die volk Israel gesamentlik as kinders van die Here sprake is. Daar sou nog ander tekste aangehaal kon word waar Israel as seun van God beskryf word, vgl. bv. Deut. 32:18; Hos. 11:1; Jer. 31:9. Dit druk die intieme verhouding tussen die volk en God uit, maar nêrens is in die tekste wat die volk so beskryf die uitdrukking *b^ené hā'ēlōhīm* of 'n parallelle uitdrukking gebruik nie. Intendeel word daar duidelik na Jahwe, die God van Israel, verwys. Daar is selfs enkelinge wat as seuns van God beskryf word, maar hier is dit altyd die koning en weer is dit 'n verkiesingsterm wat die intieme verhouding tussen God en die koning beskryf wat as gevolg van die goddelike verkiesing tot stand gekom het. In 2 Sam. 7:14 word van Salomo gesê: 'ānī 'èhjèh-ló l'e'āb w'e'hú' jihjèh-li l'e'bēn. Ook Ps. 8:7 *b^enī 'attāh, 'ānī hajjóm j'elidtikā* het op die koning betrekking. Dit het 'n titel van die Messias geword waardeur die besondere posisie wat Hy met betrekking tot God inneem, tot uitdrukking gebring word. Daardeur is egter nie bewys dat die uitdrukking *b^ené hā'ēlōhīm* as gelowige of regverdige of godvresende mense vertolk moet of kan word nie.

Dit lei tot die vraag of die uitdrukking *b^ené hā'ēlōhīm* of sinonieme terminologie nie elders in die O.T. voorkom nie en of die betekenis van die term vasgestel kan word.

Die enigste plekke waar die uitdrukking *b^ené hā'ēlōhīm* in presies dieselfde vorm as in Gen. 6:4 voorkom, is in Job 1:6 en 2:1 waar gesê word dat die *b^ené hā'ēlōhīm* hulle voor die Here gestel het met die Satan onder hulle. Dit is duidelik dat hier na die hofstaat van God verwys word soos dit ook elders in die O.T. voorkom.¹⁰ Von Rad wil *b^ené hā'ēlōhīm* dan ook met „göttliche Wesen” weergee. Die idee dat Jahwe deur 'n hele skare hemelse wesens omring is wat in sy diens staan, Hom loof e.d.m. kom by Israel voor die ballingskap voor, maar word net by buitengewone geleenthede deur mense waargeneem.¹¹ Die woord *b^ené* moet nie in fisies-genealogiese sin opgevat word nie, maar as individue wat tot die klas 'ēlōhīm behoort net soos *b^ené hann'ebī'im* nie „profeteseuns” beteken nie, maar individue wat tot die klas profete behoort.¹² In Job 38:7 vind ons die vorm *b^ené 'ēlōhīm* wat ook sonder twyfel op bomenslike wesens betrekking het. In Ps. 29:1 en 89:7 vind ons die vorm *b^ené 'ēlīm* wat in albei gevalle in die Afr. vertaling met „hemelinge” weergegee word. Daar is egter geen verskil tussen die betekenis van *b^ené 'ēlīm* en *b^ené (hā) 'ēlōhīm* nie. Volledigheidshalwe moet ook vermeld word dat die Vetus Latina en Symmachus in Deut. 32:8 'n lesing *b^ené 'ēl (ēlīm)* in plaas van *b^ené jisrā'ēl* veronderstel (sien B.H.), 'n lesing wat volgens Paul Winter die Hebreeuse oerteks getrouer weergee as die M.T.¹³ Aangesien hierdie teks dikwels in ons land verkeerd aangehaal is, sou dit sy nut hê om 'n paar woorde daarvoor te sê. In die Afr. vertaling lui die vers: Toe die Allerhoogste aan die nasies 'n erfdeel gegee het, toe Hy die mensekinders van mekaar geskei het, het Hy die grense van die volke vasgestel volgens die getal van die kinders van Israel. Hier is sprake

van die besondere posisie van Israel. Volgens die lesing van die ou vertalings is daar een volk vir elke engelwese, en die aantal volke volgens die aantal *b^ené 'élím* geskape. Israel is egter anders as alle ander volke, hy alleen is die erfdeel van Jahwe.¹⁴ Ook in v. 43: het die LXX meer as die M.T. en is daar sprake van *huioi theou* wat opgeroep word om hulle voor God te buig. In die derde reël van die vers waar die Afr. vertaling het: Hy sal die bloed van sy knegte wreek, het die LXX *huiōn autou* i.p.v. *abādīm*. Winter se mening dat daar oorspronklik *bānāw* in die Hebreeus gestaan het, is bevestig deur 'n fragment van Deut. 32 uit Qoemran (4Q) wat deur P. W. Skeehan in BASOR 136 bl. 12vv. gepubliseer is. Daar staan *kj dm bnjw jqum*¹⁵.

Verder moet daarop gewys word dat die hele groep bomenslike wesens soms met die woord *'élōhīm* sonder meer aangedui word, bv. in Ps. 8:6 waar van die mens gesê word: *watt^ehass^erēhū m^e'at mē'élōhīm*: U het hom 'n bietjie laat ontbreek in vergelyking met goddelike wesens,¹⁶ en in Ps. 82:1 *b^eqèrèb 'élōhīm jīšpōṭ*: Afr. vertaling: Hy hou gerig te midde van die gode.

Ander uitdrukkinge in die O.T. wat hierby aansluit is *b^ené 'eljōn* in Ps. 82:6 wat soos reeds aangetoon, ten onregte aangehaal is ter ondersteuning van die ander standpunt. In die Aramese gedeelte van Daniël (3:25) sê Nebukadnesar dat die voorkoms van die vierde man in die vuuroond lyk: *l^ebar-'élōhīm* (Afr. vertaling: soos die van 'n godeseun). Orals waar *b^ené (hā)'élōhīm* elders in die O.T. gebruik word, verwys dit na bomenslike wesens. Dit is 'n baie sterk rede om dit ook in Gen. 6 so op te vat.

Dit is interessant om op te merk hoe die later Apokriewe boeke wat na Gen. 6:1—4 verwys, *b^ené hā'élōhīm* vertolk. Die boek van die Jubileë (5:1v.) noem hulle „die engele van God”.¹⁷ Die apokaliptiese eerste boek van Henog beskryf in hfst. 6 die val van die engele en die demoralisasie van die mense. Daar word die bomenslike wesens „die engele, die kinders van die hemel” genoem.¹⁸ In 69:4 kom die term „seuns van God” voor en in 71:1 word hulle „seuns van die heilige engele” genoem.¹⁹ In 106:5 sê Lameg aan sy vader Metusalag i.v.m. die wonderseun wat vir hom gebore is: Ek het 'n vreemde seun verwek, verskillend van en nie gelyk aan 'n mens nie, en wat lyk op die seuns van die God van die hemel. Wat die sogenaamde Genesis Apocryphon betref, het daar ongelukkig min van kol. VI bewaar gebly wat na Gen. 6:1—4 verwys,²⁰ maar in kol. V:4 het daar volgens die redakteurs gestaan (*l' mn bnj*) *šmjn lhn mn lmk b(rk)* wat herinner aan I Henog 106:18 (vgl. 107:2).

Dieselfde vervanging van *'élōhīm* deur die woord vir „hemel” vind ons in die Reglement van die Qoemraansekte (1QS IV. 22 en XI. 8) nl. *bnj šmjn* wat verwys na bomenslike wesens (vgl. vir lg. plek ook Wysheid van Salomo 5:5). Dit is in elk geval duidelik dat die later Joodse literatuur die *b^ené hā'élōhīm* van Gen. 6 net soos die LXX (*aggeloi tou theou* in v. 2 en *huioi tou theou* in v. 4) as engele vertolk het. Cassuto wat ook hierdie vertolking aanvaar wys egter in sy kommentaar op Gen.,

Mē'ādām ^{ead} *Nōah*, op drie probleme in hierdie verband: (1) Die onderwerp wat in Gen. 6:1—4 behandel word pas nie by die karakter van die engele soos hulle in ander dele van Genesis beskryf word nie. Dáár is hulle rein en verhewe gestaltes wat by God staan, sy naam uitspreek en sy opdragte uitvoer terwyl hulle in Gen. 6 as manlike wesens beskryf word wat selfstandig optree. (2) 'n Tweede probleem is dit: Indien hier wel van engele sprake is, waarom word die gewone benaming vir engele nie gebruik nie, soos „engele van God” of „engele van die Here” nie? (3) 'n Derde vraag is hoe ons kan aanneem dat hierdie Skrifgedeelte 'n mitologiese verhaal bevat terwyl die Skrif sistematies alle vorme van mitologie bestry.

Cassuto probeer self 'n antwoord op die vrae vind. I.v.m. die eerste vraag dat die gebeurtenisse wat verhaal word nie pas by die karakter van die engele soos ons hulle elders uit die Skrif leer ken nie, moet ons teruggaan na die oorsprong en ontwikkeling van die uitdrukkinge *b^ené* (*hā*)-*'ēlōhīm* en *b^ené 'ēlīm*. Die Hebreeuse taal en literêre oorlewering het baie van die Kanaäniete geërf en daarom moet ons daar begin. In die Oegaritiese tekste dui die uitdrukking *bn 'il* (*b^ené 'il*) op die gode in die algemeen en die uitdrukking *m^{ph}rt bn 'il* of *p^{hr} bn 'ilm* (*b^ené 'ēlīm*) dui op die vergadering van die gode. In 'n Feniciese teks kom *m^{ph}rt 'il gbl qdšm* voor, d.w.s. die vergadering van die heilige gode van Gebal (vgl. Ps. 89:7 en Ex. 15:11). Ook kan die uitdrukking *bn 'lm* in 'n magiese teks van Arslan Tasj vergelyk word.²¹ Oorspronklik het die element *b^ené* in *b^ené hā'ēlōhīm* baie meer beteken as „behorende tot 'n groep”. Die god El is deur die Kanaäniete as vader van die panteon beskou terwyl die ander gode sy „seuns” was. Elkeen van die gode was 'n *bn 'il*.²² Die Israelitiese godsdiens wat net een God erken, konsentreer in die Here of in sy boodskappers al die kragte en funksies wat die heidense volkere aan die verskillende gode verbind het, bv. die leiding van die leërskaars van die hemel of van die res van die natuurverskynsels. As dit dinge is wat by die eer van God pas, verbind hulle dit aan God self, en so nie, verbind hulle dit met sy boodskappers of engele. Aangesien die engele in die plek van die Kanaänitiese gode gekom het, het die uitdrukkinge wat na die gode in die algemeen en na die vergadering van die gode verwys het, hulle betekenis verander om by hierdie proses aan te pas. Die uitdrukkinge *b^ené 'ēlīm* of *b^ené (hā)'ēlōhīm* en so ook ^{eadat} *'ēl*, *q^edóšim*, *sōd q^edóšim* het in die Bybel terme geword wat verwys na die vergadering van die engele wat voor God staan om Hom te dien. Cassuto maak 'n opmerking wat m.i. van groot belang is in hierdie verband. Hy wys daarop dat volgens die Israelitiese opvatting die engele in verskillende afdelings verdeel is. Daar is hoër engele en laer engele, daar is engele wat naby God is, bv. dié wat in 'n later tyd dienende engele genoem word, en daar is dié wat demone of engele van verwoesting genoem word (demone = *šdjm* = die gode van die heidene in Deut. 32:17 en Ps. 106:37). In die O.T. is daar weliswaar g'n ontwikkelde engeleleer soos in die later tyd nie, maar dit is duidelik dat ook in die Bybelse periode onderskei is

tussen verskillende kategorieë soos die wat genoem is. Uit die inhoud van Gen. 6:1—4 volg dat die bedoeling nie is hoë en rein engele nie, maar engele of bo-aardse wesens van 'n laer trap. Ook volgens die Talmoed (Chagiga M:7; 70:1) is die dienende engele nie vrugbaar nie en vermeerder hulle nie maar wel die demone.

In verband met die tweede vraag waarom die teks nie die gewone benaming *mal'ākīm* gebruik nie, is die antwoord ook in hierdie onderskeiding te vind. *Mal'ākīm* verwys in die hele boek Genesis na die hoër engele wat die eer van God dien en wat meer is as die algemene uitdrukking *b^enē (hā)'ēlōhīm*. Laasgenoemde uitdrukking sluit die hoëres en die laeres, die goeies en die slegtes, en selfs ook demone en engele van verwoesting in. In die boek Job neem ook die Satan sitting in die vergadering van die *b^enē (hā)'ēlōhīm*.

In verband met die derde vraag hoe daar dan aanvaar kan word dat hier 'n mitologiese verhaal in die Bybel voorkom, meen Cassuto dat hier geen oorblyfsel van die mitologiese verhale van die volke van die ou Ooste is wat in die boek Genesis sy neerslag gevind het, soos dikwels vandag aangeneem word nie. Intendeel is die bedoeling van hierdie perikoop juis om die verhale te weerspreek en om die ou tradisionele inhoud van die verhale in verband met die Enakiete wat aan die lesers bekend was, tot die minimum te beperk. Daarvan het in Gen. 6 niks oorgebly nie behalwe wat met die monoteïsme vereenselwig kan word, en die eer van God en van sy dienaars nie aantast nie.²³

Om op te som: Ons het gevind dat die term *b^enē (hā)'ēlōhīm* en taalkundig verwante uitdrukkinge nie in die O.T. vir mense of vir godvresendes gebruik word nie, maar wel vir bomenslike wesens. Die besware wat teen dieselfde vertolking van *b^enē hā'ēlōhīm* in Gen. 6:1—4 ingebring kan word, word opgelos deur die twee gedagtes wat Cassuto in hierdie verband noem, nl. dat daar onderskeid gemaak word tussen verskillende klasse bomenslike wesens en dat die term *b^enē (hā)'ēlōhīm* 'n algemene benaming is wat verskillende groepe bomenslike wesens insluit. Die vertaling „engele” van die LXX laat die leser aan die Hebreeuse *mal'ākīm* dink. Aangesien die O.T. self tog verskillende soorte bomenslike wesens onderskei, soos *rūhīm mal'ākīm*, *b^enē (hā)'ēlōhīm* e.a.²⁴ sou dit ooreweging verdien om hier in die Afrikaans nie met „seuns van God” nie, maar met „engele” (soos die LXX) of „hemelinge” (soos die Afr. vertaling self elders i.v.m. *b^enē 'ēlīm ('ēlōhīm doen)* te vertaal.

Die tweede punt van belang is dat die perikoop die ou tradisionele heidense opvattinge nie oorneem nie, maar teëspreek, sonder om dit uitdruklik te sê. Dit is 'n gedagte wat ook by die vertolking van ander O.T. perikope in aanmerking geneem behoort te word. Een van die redes waarom baie Skrifverklaarders in die verlede die vertolking van *b^enē (hā)'ēlōhīm* as bomenslike wesens nie wou aanvaar nie, is waarskynlik omdat dit sou meebring die erkenning dat hier 'n stuk mitologie of „folk-lore” in die O.T. ingesluit het. 'n Ander rede wat Murray uitdruklik noem (a.w. bl. 243—244) is dat dié vertolking gebaseer sou wees

op die Apokriewe boeke, veral die boek Henog, eerder as op die Skrif. Ek meen dat ons aangetoon het dat die opvatting nie in stryd is met die terminologie van die O.T. nie, en dat die Oegaritiese tekste ons geleer het dat die aanduiding van bomenslike wesens met *b^ené 'ēlīm* of taalkundig verwante uitdrukkinge, baie ouer is as die boek Henog. Die gedagte van 'n stelling inneem teen die heidense opvattinge, gee ons 'n sleutel tot die verklaring van Gen. 6:1—4. G. von Rad skryf: ²⁵„Die Tatsache dass besonders die Sagen die alte *hieroi logoi* von Kultorten enthalten, so gerne von dem Auftreten solcher himmlischer Wesen handeln, legt die Vermutung nahe, dass wenigstens eine Bereicherung des himmlischen Hofstaates aus der kanaänischen Religion, die vor Israel bodenständig war, herrührt. Um so mehr ist zu bewundern, dass in keinem Fall diese Engelwesen mit selbständigen Funktionen, mit einem autonomen Wirkungskreis neben Jahwe auftreten oder gar Kult geniessen. Der Glaube an die Übermächtige Einzigartigkeit Jahwes hat diese Wesen, die in manchen alten Geschichten ehemals sicher eine vielbedeutendere Rolle gespielt haben, zu wenig mehr als Statisten herabgedrückt, ohne dass damit Jahwes schlechthinige Naturjenseitigkeit angetastet war.“

In dieselfde gees skryf Artur Weiser²⁶ na aanleiding van sy uitleg van Ps. 29:1 o.a.: „Menschenzungen reichen nicht hin, Gott die Ehre zu geben, die ihm gebührt; darum ruft der Sänger die „Göttersöhne“ zum Ruhm Jahwes auf . . . Doch indem der Dichter nur von „Göttersöhnen“ spricht, hat er mit Absicht diese Himmlischen Wesen ihres Gott ebenbürtigen Charakters entkleidet und sie zu Dienern und Ministranten Jahwes degradiert, um dadurch die monotheistische Einzigartigkeit Gottes nur um so schärfer heraustreten zu lassen.“

Ek meen dat om *b^ené (hā)'ēlōhīm* van Gen. 6:1—4 met bomenslike wesens te vertolk, nie alleen in ooreenstemming met die terminologie van die res van die O.T. is nie, maar as dit so verklaar word soos dit hierbo uiteengesit is, die betrokke verse verstaanbaar word. En daarby kan daaraan herinner word, sonder om dit as 'n argument ten gunste van die juistheid van hierdie vertolking te gebruik, dat dit die oudste verklaring is wat van dié uitdrukking gegee is.

Hoewel ek nie die standpunt wil inneem dat die finale woord hieroor gesê is nie—nuwe gegewens kan altyd veranderinge te weeg bring—en ek nie met Von Rad wil sê nie²⁷: „Die Frage die sich seit den Anfängen der Kirche bis in unsere Zeit hinzog, nämlich, ob die „Göttersöhne“ als Engelwesen oder als Menschen, d.h. als Glieder „der besseren Sethitischen Menschheit“ zu verstehen seien, kann als endgiltig entschieden bezeichnet werden“—meen ek tog dat met die gegewens wat beskikbaar is, dit die aanneemlikste voorkom.²⁸

Aantekeninge

¹ Matthaei Poli, Londinensis, Synopsis Criticorum aliorumque Scripturae Sacrae interpretum et commentatorum Francofurti ad Moenum anno MDCCXII, Kol. 71.

- ² Vgl. John Murray, *Principles of Conduct, Aspects of Biblical Ethics*, The Tyndale Press, London, Jan. 1957, sien Appendix A: The Sons of God and the Daughters of Men (Genesis 6:1—4) bl. 243—249. Hy verwys verder na C. F. Keil en F. Delitzsch, *Biblical Commentary on the O.T.*, Grand Rapids 1949, Vol. I, bl. 127—139; W. H. Green, *The Sons of God and the Daughters of Men*, The Presbyterian and Reformed Review, Vol. V (1894), bl. 654—660.
- ³ Vgl. Cassuto, *Mē'ādām ʿad Nōāḥ*, bl. 199—206.
- ⁴ ZA deel IV (1899), bl. 349—356, vgl. Guillaume in AJSL deel 56 (1939), bl. 415—416, albei aangehaal by Cassuto, *Mē'ādām ʿad Nōāḥ*, bl. 199—206.
- ⁵ Hiervoor dank ek my kollega, prof. A. van Selms, wat in 'n brief my aandag daarop gevestig het.
- ⁶ Vgl. C. H. Ratschow, *Werden und Wirken*, BZAW 70, 1941, bl. 17.
- ⁷ Ratschow a.w., bl. 18.
- ⁸ *Das Hebräische Denken im Vergleich mit dem Griechischen*, Göttingen, 1954, bl. 28—30.
- ⁹ a.w. bl. 28, vgl. bl. 30 vir *hājāh b^e*.
- ¹⁰ Vgl. T. C. Vriezen, *Hoofdlijnen der Theologie van het O.T.*, 2^e druk, bl. 191 en sien literatuur by opm. 1.
- ¹¹ Kittel, *Theol. Wörterbuch zum N.T.*, Bank I, bl. 77.
- ¹² Vgl. Kittel, *Theol. Wörterbuch I*, bl. 77 opm. 20.
- ¹³ Sien sy artikel: *Der Begriff ‚Söhne Gottes‘ im Moselied Dtn. 32:1—43* in ZAW, 67 Band, 1955, bl. 40—48.
- ¹⁴ Vgl. Winter a.w. bl. 42.
- ¹⁷ Vgl. Winter a.w. bl. 44, opm. van redakteur in opm. 7.
- ¹⁶ Vgl. A. Weiser: *Fast göttliche Stellung hast du ihm gegeben—Ps. Kom. ATD Ps. 8.*
- ¹⁷ Vgl. Charles, *The Apocrypha and Pseudepigrapha of the O.T. II*, bl. 20.
- ¹⁸ Vgl. Charles a.w. II, bl. 191, Henog 6:2, vgl. vir „kinders van die hemel” 13:8; 14:3 en vir die gedagte van die hemelse wesens wat neerdaal om met vroue te verkeer, sien 39:1 wat egter deur Charles as 'n interpolasie beskou ord.
- ¹⁹ Charles a.w. II, bl. 235.
- ²⁰ Vgl. Avigad en Yadin, *A Genesis Apocryphon*, bl. 19.
- ¹¹ Sien Cassuto, *Ensiklopedia Miqrā'it II* Kol. 172—174.
- ²² Vgl. P. H. C. G. Landman, *Die Oegaritiese Panteon* (ongepubliseerde M.A.-verhandeling), bl. 13, 82, 83; Pope, *El in the Ugaritic Texts*.
- ²³ Cassuto, *Mē'ādām ʿad Nōāḥ*.
- ²⁴ Vgl. hieroor Vriezen, *Hoofdlijnen der Theologie van het O.T.*, bl. 238.
- ²⁵ Vgl. *Theol. Wörterbuch zum N.T. I*, bl. 77.
- ²⁶ Vgl. ATD, *Psalmen*, bl. 167.
- ²⁷ Vgl. ATD *Das erste Buch Mose*, bl. 93.
- ²⁸ 'n Skrywer soos E. F. Kevan, hoof van die Londense Bybelskool, skryf in *The New Bible Commentary*, bl. 83—waarmee ek nie geheel

en al saamstem nie: „There is no difficulty in understanding this title (The sons of God) as a designation of the higher order of supernatural spiritual beings which surround God's throne”; en dr. A. H. Edelkoort (in Genesis in die Bybel met verklarende kanttekeninge, bl. 20) i.v.m. dieselfde uitdrukking: „Dat zijn de engelen (Job 1:6; 2:1; 38:7). Bedoeld zijn wezens, die aan het goddelijk wezen en de goddelijke sfeer deel hebben.”

P. F. D. WEISS.

Universiteit van Stellenbosch.
